

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ІНШИМИ ВИДАМИ ДІЯЛЬНОСТІ

РЕГІОНАЛЬНИЙ ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФУНКЦІОНУВАННІ ОСВІТНІХ СИСТЕМ : ПОНЯТІЙНИЙ ДИСКУРС

Зелінська Г.О.

Розглянуто проблеми регіонального освітнього менеджменту як важливої складової соціально-економічного розвитку суспільства. Сформульовано і впорядковано у відповідному взаємозв'язку понятійні категорії.

Ключові слова: освіта, процес, формування, функціонування, поняття, система.

В умовах глибоких суспільних перетворень в Україні освіта є важливим чинником людського розвитку й економічного зростання. Систему освіти формує як сама людина, так і суспільство в цілому. Установлено кореляційні зв'язки між рівнями освіченості населення й темпами економічного підйому, підвищенням суспільної духовності. Одночасно освіта – важлива складова, що визначає індекс розвитку людського потенціалу. Тому освіта громадян є основним державним пріоритетом і фундаментальною функцією держави.

В рамках виділення конкретно-історичних освітніх парадигм, що характеризують освітні системи, при структуризації її на певному рівні виділяються найбільш характерні риси освітніх систем певної епохи, певної історико-культурної спільноти. При аналізі історії освіти з точки зору зміни філософсько-освітніх парадигм поняття "філософсько-освітня парадигма" носить соціально-праксеологічний аспект, що ґрунтується на застосуванні структурно-функціонального підходу.

Посткласична освітня парадигма характеризує розвиток освіти протягом всього ХХ століття, її важко охарактеризувати з точки зору змісту освіти, оскільки саме в ХХ столітті в цій сфері відбулися дуже радикальні зміни. Посткласична освітня парадигма у найбільш загальному вигляді може бути охарактеризована як погранична. Дослідники Ю. Шленов, Ю. Бойцов посилаються на те, що кожна історична епоха має свою парадигму та модель освіти. Стосовно нашого часу ця парадигма, на їх думку, базується на трьох компонентах:

1) **освіта як формування культури універсального знання**, де освітня культура розглядається як цінність у вигляді розширеного простору знань про світ;

2) **освіта як формування культури універсальної діяльності**, де культура породжується, закріплюється та транслюється у вигляді стійких конструкцій – норм;

3) **освіта як формування універсальної інтелектуальної діяльності** [10].

Бурхливий соціально-економічний та науково-технічний розвиток суспільства в ХХ ст. поставив нові освітні проблеми, які неможливо було

вирішити традиційними методами. Експериментальний пошук у сфері освіти часто виходив за рамки класичної освітньої парадигми. Це також стимулювало зростання філософських та педагогічних систем на основі обґрунтування нових технологій навчання та виховання.

Глобальна освітня тенденція ХХ століття, що перейшла і в ХХІ ст., – це формування взаємозв'язку філософсько-освітньої методології, педагогічної теорії та освітньої практики в умовах практично необмежено їх різноманіття.

На думку американського філософа, педагога і теоретика менеджменту Р.Акофа, «навчання, що не має внутрішньої цінності для людини, тобто якщо вона не отримує задоволення від його процесів, стає тягарем. Якщо людину примушувати вчити щось, чого вона не бажає знати, навчання втрачає внутрішню цінність і значною мірою втрачає ефективність» [1, с. 195].

Відомий український психолог академік Г.С. Костюк відзначав: «Готовність до життя не вичерпується придбаною в школі певною сумою знань, умінь і навичок, вона включає прагнення й бажання вчитися далі, певний рівень розвитку фізичних і розумових сил особистості, її здатностей, моральних й інших якостей» [7].

Поняття «освіта» еволюціонувало й у науці й у побутовій мові. Колись воно повністю відповідало змісту «формування світу (духовного й тілесного)», потім згідно з роз'ясненнями «Радянського енциклопедичного словника», під *освітою* стали розуміти - процес та результат засвоєння систематичних знань, умінь та навичок, необхідна умова підготовки людини до життя та праці. Загальним для більшості сучасних визначень освіти є подання її як процесу і результату освоєння людиною через навчання системи знань і набуття вмінь і навичок. Вони необхідні для забезпечення відповідного рівня розвитку особистості й підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Законом України «Про освіту» визначено, що *освіта* - це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Освіта - це соціальна система, що функціонує і розвивається за власними законами, які характеризуються такими ознаками, як цілеспрямованість, цілісність, взаємодія з іншими системами. Сучасна система освіти є однією з важливих підсистем суспільства і тому якість управління кадровими ресурсами більшою мірою, ніж інші елементи впливає на рівень і результативність освіти. У кібернетиці життя визначають як спосіб передачі генетичної інформації. Але більше пристосовані форми живих систем виникли з появою додаткового (до генетичного) механізму програмування й еволюції живих організмів. Цей механізм пов'язаний (крім генетичного апарату) з нервовою системою, що дала можливість швидкого моделювання взаємодії організму із зовнішнім

середовищем і відповідною зміною поведінки, тобто нервова система привела до появи нової якості живого організму – до навченості. У цьому випадку додаткова життєво важлива інформація (досвід) виробляється й закріплюється без участі генів і виражає індивідуальний або соціально-індивідуальний придбаний досвід. Завдяки цьому механізму значно розширилися можливості біосфери в освоєнні нових середовищ у дусі ідей В. І. Вернадського. Поява суспільства й держави розширили простір навченості, завдяки культурному способу життя.

Такий підхід до генези й еволюції освіти, вивчення існуючого розмаїття розрізнених інтерпретацій дають змогу відбору наступного визначення: ***освіта - це процес і результат цілеспрямованого формування культури людини у визначеному середовищі.***

Освіта, як особлива галузь знань, може виконувати свою специфічну функцію тільки за умови ефективного функціонування системи менеджменту, всебічного використання його інструментарію та методів діагностики освітніх систем. В умовах конкретного регіону вона впливає на структурну перебудову його економіки, визначає темпи її інноваційного розвитку, сприяє розвитку економіки знань в різних сферах економічної діяльності, забезпечує потребу кваліфікованими кадрами, формує моральний та соціальний статус мешканців території.

Актуальність дослідження проблем регіонального освітнього менеджменту особливо підсилюється тим, що повільне та суперечливе просування України шляхом ринкових реформ значною мірою обумовлені саме недооцінкою його ролі та значення в реалізації стратегії інноваційного розвитку держави.

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених різним аспектам розвитку та територіальної організації ринку освітніх послуг, загальним та спеціальним проблемам формування регіональних освітніх систем, дослідження цієї проблеми потребує подальшої розробки. Про це свідчить теоретична і методична невизначеність ряду питань діагностики, оцінки та прогнозування розвитку економічної активності населення в сфері освіти. Крім того, багато публікацій, як правило, обмежується розглядом окремих напрямів становлення та розвитку освітнього менеджменту. Тому постає необхідність в комплексних його дослідженнях на регіональному рівні, зокрема його форм, методів з врахуванням соціально-економічного потенціалу території, а також у виробленні рекомендацій щодо подальшого розвитку на перспективу. Необхідність ґрунтового дослідження регіонального освітнього менеджменту впливає із нагальних потреб вдосконалення теорії та практики господарювання, підвищення ефективності заходів ринкового реформування економіки України та її регіонів.

Визначаючи систему освітнього менеджменту регіону, вдаємося до понятійного дискурсу категорій «регіональна наука (економіка), регіональний менеджмент» в розрізі економічного, соціального та виробничого управління системою та ролі освіти в цій системі.

Регіональна наука є одним з важливих напрямів зарубіжної теорії розміщення продуктивних сил, яка виникла в першій половині 50-х років. Його

засновником був американський економіст Уолтер Ізард (Айзард). Вона концентрує увагу на дослідженні просторових явищ, взаємозв'язків поза їх генезисом. На думку У. Ізарда, в цій науці центральне місце має належати районним і міжрайонним структурам і функціям. Кількісні методи використовуються для вивчення просторових взаємозв'язків, а не причинних залежностей. Практичним виразом регіональної науки є регіональна економіка, яка сьогодні охоплює і вирішує багато різних державних економіко-соціальних проблем на локальному та мезорівнях і не випадково, що об'єктом її вивчення став освітній менеджмент, бо освітня сфера в людському суспільстві розвивається дуже швидко. Нині 99,5% людей планети відповідного віку охоплені початковою освітою, підвищується рівень залучення населення до більше високого щабля освіти, розширюється освіта дорослих. У цілому у світі збільшується частка матеріальних і людських ресурсів, які мобілізуються в освітню сферу.

Для того, щоб були досягнуті основні завдання освітнього менеджменту на будь-якому рівні необхідно чітко уявити: яка ефективність ресурсних вкладень у галузь й її окремі ланки, і які критерії цієї ефективності; які джерела позабюджетного фінансування установ освіти і їх "потужність"; якою повинна бути політика держави в частині стимулювання інвесторів і спонсорів освіти; що важливіше фінансувати: освітні установи чи споживачів освітніх послуг; яке раціональне співвідношення децентралізації й централізації в забезпеченні установ освіти ресурсами?

Так, М. М. Покоłodна визначає, що регіональний менеджмент – це галузь економічної науки, що займається вивченням економічних і соціальних факторів і явищ, які обумовлюють функціонування господарства регіонів, а також розробку форм і методів керування цим процесом [8]. Інше тлумачення сутності регіонального менеджменту наводить Гриньова В. М. Автор зазначає, що регіональний менеджмент – це наука, що вивчає складові системи управління розвитком території, взаємозв'язок між ними при врахуванні дії об'єктивних економічних законів [3]. Також суть даного поняття розкрито в наукових працях З. В. Гончарової. Вона розглядає регіональний менеджмент як один з видів спеціального менеджменту, що являє собою сукупність принципів, методів, форм і засобів впливу на господарську діяльність регіону [2].

Наведені тлумачення сутності регіонального менеджменту тотожні або близькі один до одного і тому можна сказати, що усі автори сходяться на думці, що регіональний менеджмент ґрунтується на економічних законах та реалізовується за допомогою методичних прийомів з метою впливу на господарську діяльність регіону. Освіта, як об'єкт регіонального менеджменту - це система, що управляється. Елементами цієї системи є люди, соціальні групи, які взаємодіють між собою із приводу державних і приватних інтересів. Регіональний освітній менеджмент сьогодення в умовах ринкової економіки вимагає розробки теорій і технологій управління освітніми процесами на певній території, розвиток інтелектуалізації освітньої галузі, основними складовими якого є якість освіти (якість інтелектуального ресурсу) і якість управління

освітньою системою на всіх рівнях (муніципальному, регіональному, державному).

Аналізуючи розробки вітчизняних і зарубіжних дослідників в сфері менеджменту освіти наведемо деякі визначення цього місткого поняття. Так, Н. Л. Коломінський, на основі теоретичного аналізу психологічних особливостей менеджменту освіти запропонував наступне визначення цього поняття: **менеджмент в освіті** – усвідомлена взаємодія керівника з іншими людьми – підлеглими, партнерами, своїми керівниками, учнями, батьками й ін., спрямоване на забезпечення їх активного скоординованої участі в досягненні поставленої мети [6].

Галузь менеджменту, яка регулює процеси трансформації змісту освітньої діяльності, називається освітнім менеджментом; вона охоплює зміст, форми реалізації принципів, методів, підходів, технологій, функцій і прийомів управління взаємодією освітніх процесів» (Н. Побирченко, Г. Лопушанська).

Зокрема, британський дослідник R. Glatter ідентифікує дане поняття як внутрішню діяльність освітніх інституцій та їхні стосунки з навколишнім середовищем, власне з громадами, в яких ці інституції зосереджені, а також з керуючими установами, яким вони підпорядковуються.

У сучасній науці **освітній менеджмент** розглядається як специфічний вид і мистецтво управлінської діяльності, що охоплює комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління освітніми системами різних типів і видів, спрямованих на їхнє становлення, ефективне функціонування і розвиток. Освітній менеджмент є складовою частиною

соціального менеджменту, а також самостійною галуззю наукового знання, поява якої зумовлена необхідністю забезпечення ефективного управління освітніми організаціями.

Сучасний менеджмент в освіті стає наукомісткою сферою діяльності й у все більшому ступені потребує високого професіоналізму та різнобічних знань окремих його складових (соціально-адекватного менеджменту, кадрового менеджменту, освітньої, педагогічної та дидактичної інноватики, інноваційного менеджменту, методичного менеджменту), які виокремилися в самостійні сфери застосування. Різноманітність понять, які стосуються управління освітніми системами та суперечливість у більшості випадках їх змісту засвідчують про актуалізацію уточнення і удосконалення понятійно-термінологічного апарату у сфері регіонального освітнього менеджменту. Це насамперед стосується використання понять педагогічний, методичний, дидактичний менеджмент. Розглянемо їх зміст.

«Педагогічний менеджмент – це комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління освітнім процесом, спрямований на підвищення його ефективності» – таке визначення дає В. П. Симонов [10]. Під освітнім процесом він розуміє сукупність трьох складових: учбово-пізнавальних, навчально-виховних, самоосвітнього процесів.

Дидактичний менеджмент – “наукова управлінська дисципліна, об’єктом якої виступає процес навчання, що включає в себе органічно пов’язані викладання й навчання, а предметом – закономірні зв’язки й відносини, що

функціонують у даному процесі, зміст освіти, принципи, організаційні форми, способи й засоби реалізації цілей навчання”[5]. Дидактичний менеджмент — це ядро педагогічного і освітнього менеджменту. Це теорія і практика управління навчальною групою учнів.

Методичний менеджмент є складовою частиною (підструктурою) освітнього менеджменту, об’єктом управління якого є методична служба, суб’єктами — педпрацівники навчальних закладів, методисти. Предметом методичного менеджменту є протиріччя, закономірності, відносини процесу управління методичною діяльністю. Його можна розглядати як універсальну методологічну основу формування людського капіталу будь-якої освітньої організації.

Менеджмент освітніх інновацій є складовою загального менеджменту і розглядається в теорії як процес цілеспрямованого впливу суб’єкта управління (керівника) на об’єкт управління – соціальну систему, що перебуває у стані постійного розвитку, внаслідок якого відбувається не лише його якісна зміна та підвищення рівня конкурентоспроможності, а й підвищується рівень залучення інвестицій та інновацій [5].

Підсумовуючи існуючі інтерпретації поняття освіти та освітнього менеджменту, можна прийти до висновку, що кожне з існуючих визначень по своєму правильно висвітлює, відображає окремі грані, сторони, аспекти освітнього феномена, свідчить тим самим про його багатогранність. Однак, кожне з них через певну неповноту не дозволяє по суті досягнути освітні явища, чітко позначити їхні межі, відрізнити від не освітніх, наприклад, від науки, мистецтва, спорту й т.п., які тісно пов’язані й взаємодіють із освітою. Звідси випливає, що успішним може бути такий шлях пізнання та управління регіональною освітою, що бере початок від однозначного встановлення його конкретного місця й ролі в ієрархічній системі живої дійсності, від з’ясування конкретних потреб останньої, які обумовили створення, існування й розвиток стійкої освітньої цілісності регіону. Оскільки освіта, безумовно, пов’язана з людиною, остільки доцільно розглядати регіональний освітній менеджмент як субсистему живої метасистеми загальної реальності. Прийняття ефективних управлінських рішень у галузі регіональної освіти можливо на підставі науково обґрунтованого удосконалення взаємозв’язків між населенням, його локалізацією, розміщенням навчальних закладів, наукових установ, обслуговуючих підприємств, виробництва та органів управління.

На сучасному етапі в умовах інноваційного розвитку регіонального освітнього менеджменту актуальною постає проблема пошуку ефективних механізмів управління освітніми системами, створення демократичних стратегічних моделей управління освітньою системою, які б дозволяли максимально реалізувати права людини: право на самоосвіту, саморозвиток, самовдосконалення, соціальний захист, право на свободу вибору. Сьогодні традиційна дисциплінарно орієнтована парадигма освіти, що спонукає до механічного засвоєння знань, поступово замінюється проектно-творчою, інноваційною парадигмою, що передбачає не заучування готової інформації, а засвоєння знань у ході спільної навчально-виховної діяльності, у контексті

проектування, конструювання, моделювання й досліджень. Тому виникає потреба у економічних дослідженнях, спрямованих не лише на характеристику окремих компонентів освітнього менеджменту регіону, а й покликаних зробити його оцінку як важливого чинника соціально-економічного розвитку України.

Проблеми управління освітою, зокрема на регіональному рівні, набули висвітлення в працях М. Артюхова, Л. Даниленко, М. Набока, Г. Оглобіної, С. Репіна, Б. Черник та ін. Дослідники фокусують основну увагу на особливостях функціонування регіональної системи освіти, її проблемах, наголошують на необхідності перегляду традиційних методів реалізації цього процесу та впровадження в зміст і характер управлінської діяльності інновацій як передумови її оптимізації та переведення на рівень сучасних вимог.

Таким чином, *під регіональним освітнім менеджментом (РОМ) вважаємо галузь науки, яка вивчає управлінську діяльність, що складається з сукупності засобів, методів та прийомів діагностики, спрямованих на ефективне функціонування освітньої системи регіону.*

Отже, як бачимо, сучасні дослідження у сфері регіонального освітнього менеджменту пов'язані з необхідністю розв'язання кола теоретичних проблем стосовно управління освітніми системами, зокрема удосконалення і збагачення понятійно-термінологічного апарату, розробки нових підходів до вивчення і практичного застосування освітнього менеджменту на регіональному рівні з метою розвитку та ефективного функціонування економіки даної території.

Література

1. Акоф Р. Основи исследования операций / Р. Акоф, М. Сасиени. Пер. с англ. - М.: Мир, 1971. - С. 19.
2. Гончарова З. В. Методи регіонального менеджменту в управлінні житлово-комунальним господарством / З. В. Гончарова // Коммунальное хозяйство городов. – 2008. – С. 84-89.
3. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Гриньова, М. М. Новікова. - Харківський держ. економічний ун-т. – Х.: ВД“ІНЖЕК”, 2004. – 753 с.
4. Гутник Г. В. Качество образования как системообразующий фактор региональной образовательной политики / Г. В. Гутник // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. - №1.
5. Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент: цільове управління освітою на основі кваліметричного підходу. – К.: ІЗМН, 1998. – 264 с.
6. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту: Навч. посібник. – К.: МАУП. 1996. - 176 с.
7. Костюк Г. С. Навчання і психічний розвиток учнів // Психологічна наука, вчитель, учень / За ред. В. І. Войтка. Київ, 1979.-135 с.
8. Покоłodна М. М. Регіональний менеджмент у туризмі / М. М. Покоłodна // Коммунальное хозяйство городов. – 2006. – С. 400-405.

9. Симонов В. П. Педагогічний менеджмент. – М.: Російське педагогічне агентство, 1997. – 345 с.
10. Шленов Ю. В. Организация и координация работ в области информатизации образования в России / Ю. В. Шленов // Университетское управление. – 2001. – № 4(19). – С. 5-8.